

ПАКИСТАНДЫК СТУДЕНТТЕРГЕ КЫРГЫЗ ТИЛИН УРДУ ТИЛИ МЕНЕН САЛЫШТЫРЫП ОКУТУУНУН ДИДИКТИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

Сыдыкбаева М.М.¹, Джалилова Б.Т.²

⁽¹⁾ И.Абдраимов атындагы Кыргыз авиациялык институту, п.и.д, проф., mira.sydykbaeva@mail.ru

⁽²⁾ ЭМУ, Табигый-гуманитардык илимдер кафедрасы, baktikand7@gmail.com

Аннотация: Чет тилдерди окуп үйрөнүүнүн методикаларынын ичинен бизге жакын орус тилин чет тил катары үйрөтүүнүн тажрыйбаларына таянсак да болот. Орус окумуштуулары тилди чет тил катары окутуу үйрөтүүнүн эки түрүн изилдеп, практикада колдонуу келишкен. Алардын биринчиси котормо жолу менен үйрөтүүнү колдонушса, экинчиси орток тилсиз үйрөтүүнү пайдаланышкан. Ошол практикаланып келинген методдордун ичинен биз өзүбүздүн чет өлкөлүк студенттерибизге кыргыз тилин үйрөтүүдө салыштырма методду тандап алдык.

Түйүндүү сөздөр: Урду, хинди, парси, диалект, усул, орток тил, педагогика, салыштырып окутуу, тилдик компетенция, лингводидактика.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ ПАКИСТАНСКИХ СТУДЕНТОВ ПРИ СОПОСТАВЛЕНИИ С ЯЗЫКОМ УРДУ

Сыдыкбаева М.М.¹, Джалилова Б.Т.²

⁽¹⁾ д.п.н, проф. Кыргызский авиационный институт им. И.Абдраимова, mira.sydykbaeva@mail.ru

⁽²⁾ Международный медицинский университет Кыргызской Республики, Кафедра естественно-гуманитарных наук, baktikand7@gmail.com

Аннотация: Среди методик изучения иностранных языков можно выделить опыт преподавания близкого нам русского языка как иностранного. Российские ученые изучили и практиковали два способа преподавания языка как иностранного. Первый метод – преподавание путем перевода, а второй - преподавание без языка-посредника. Из этих отработанных методов мы выбрали сравнительный метод обучения кыргызскому языку для наших иностранных студентов.

Ключевые слова: Урду, хинди, парси, диалект, метод без языка-посредника, педагогика, сравнительное обучение, языковая компетенция, лингводидактика.

DIDACTIC BASES OF TEACHING THE KYRGYZ LANGUAGE TO PAKISTANI STUDENTS IN COMPARISON WITH THE URDU LANGUAGE

Sydykbaeva M. M.¹, Jalilova B. T.²

⁽¹⁾ doctor of pedagogical Sciences, Professor Kyrgyz aviation Institute named after I. Abdraimov, mira.sydykbaeva@mail.ru

⁽²⁾ International medical University of the Kyrgyz Republic, Department of natural Sciences and Humanities, baktikand7@gmail.com

Annotation: Among the methods of learning foreign languages, we can select the experience of teaching Russian as a foreign language, which is close to us. Russian scientists have studied and

practiced two ways of teaching a language as a foreign language. The first method is teaching by translation, and the second is teaching without an intermediary language. From these proven methods, we have chosen a comparative method of teaching the Kyrgyz language to our foreign students.

Key words: Urdu, Hindi, Parsi, the dialect of the method without language mediation, pedagogy, comparative education, linguistic competence, linguistic didactics.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикасында дидактикага көңүл буруу өзгөчө маанилүү роль ойнойт. Дидактикалык даярдыктын бир бутагы тил үйрөтүүдө жаңы технологияларды колдоно билүү жаатында иш алып баруу болуп саналат. Жогорку окуу жайдын чет өлкөдөн келген студенттерине дидактикалык билимдерге, көндүмдөргө, билгичтиктерге үйрөтүүдө, аларды окутуунун жаңы технологиялары менен куралдандыруу зарыл. Мамлекеттик тилди окутууда жаңы технологиялар тил үйрөтүүнүн натыйжалуулугун арттырууда чоң мааниге ээ. Чет өлкөлөрдөн келген студенттерге тилди үйрөтүүдө билим берүү тармагындагы заманбап мүмкүнчүлүктөрдөн кеңири пайдаланып, инновациялык ык-усулдар менен сабак өтүү абзел.

Инновация түшүнүгү – жаңылануу, ички жаңылануу деген маанини берет. Салтуу окутуу ыкмаларына жаңы нерселерди аралаштыруу. Айрым эскирген керексиз окутуунун түрлөрүнөн кутулуу.

“Улуу педагогдордун салттуу окутуу методдору жана өзүбүздүн кыргыз педагогикасындагы жетишилген ийгиликтерди пайдалануу жокко чыкпаш керек. Окутуунун жаңы, башкача айтканда инновациялап окутуудагы кээ бир жагдайлар эчак эле салттуу педагогикада жолугуп жүргөнүн танууга болбой тургандыгын жана да мамлекеттик тил сабагынын окутуучусу чет тилдерди окутуу методикасынын алдыңкы үлгүлөрүн жана мамлекеттик тилди окутууда топтолгон отуз жылдан ашык иш тажрыйбалардын жыйынтыктарына таянуу менен бүгүнкү эки баскычтуу билим берүүнүн шартына ылайык өз ишмердүүлүгүн түзүүсү зарыл”, - деп белгилеген методист М.М.Сыдыкбаева.[Сыдыкбаева, 2016, 157-160-бб].

Кыргыз тилин башка тилдүү аудиторияларында окутууда сөзсүз эле бир норма же чек болбошу керек. Ж.Чыманов: “Сабак процессиндеги мугалимдин көргөн иш – чаралары, окуучунун аткарган, (аткарууга тийиш болгон) иш – аракеттеринин жыйындысы окутуунун методдору деп аталат”, - дейт.[Чыманов Ж.А, 2007, 64-б]. Ар бир окутуучунун өзүнүн чыгармачылык менен жасаган аракети, ойлоп табуучулугу да ошол мугалимдин өзүнүн методикасы болуп саналат. Чет тилин үйрөтүү методдорунда угуп түшүнүү жөндөмдүүлүгүн өздөштүрүү үчүн өзгөчө көңүл бурулат. Бул өтө керектүү метод, себеп дегенде студент өзү менен өзү эле боло бербей же жазганды окуп, жаттап үйрөнбөстөн башкалардын сөзүн угуп, түшүнүшү керек. Анан сүйлөөрдө өзүнүн кебин ичинен иреттейт. Чет өлкөлү

студенттерге тилди үйрөтүүдө алгач тепкичтерге же баскычтарга бөлүп алуу шарт. Ошого жараша окуу программалары түзүлүп, окуу китептери, окутуунун формалары, окутуунун мазмуну аныкталат.

Чет элдик бөтөн тилдүү жана жергиликтүү тил билбеген студенттерге ылайыктап кыргыз тилин окутуунун жаңы өзгөчөлүктүү методикасын иштеп чыгуу зарылчылыгы туулат. Тилди экинчи тил катары окутууда негизинен үч метод белгиленип жүрөт:

- 1) котормо (салыштыруу) методу
- 2) табигый (ортомчу тилсиз) методу
- 3) аралаш методу.

Чет тилдерди окуп үйрөнүүнүн методикаларынын ичинен бизге жакын орус тилин чет тил катары үйрөтүүнүн тажрыйбаларына таянсак да болот. Орус окумуштуулары тилди чет тил катары окутуп үйрөтүүнүн эки түрүн изилдеп, практикада колдонуп келишкен. Алардын биринчиси котормо жолу менен үйрөтүүнү колдонушса, экинчиси орток тилсиз үйрөтүүнү пайдаланышкан

Ошол практикаланып келинген методдордун ичинен биз өзүбүздүн чет өлкөлүк студенттерибизге кыргыз тилин үйрөтүүдө салыштырма методду тандап алдык. Бул методду алганыбыздын себеби Кыргызстанга келген студенттердин көпчүлүгү Пакистандан жана Индиядан келишет. Пакистан мамлекетинин тарыхына кайрылып кетсек, бул мамлекет 1947-жылы Британиялык Индиянын территориясын бөлгөндө өзүнчө суверендүү саясий уюм катары пайда болгон.

Кембридже окуган мусулман-студент Чаудхури Рахмат Али 1933- жылы мамлекеттин атын Пакистан деп атоону сунуш кылган. Пакистан – бул түз которгондо “тазалардын өлкөсү”деп которулат.

Пакистандын мамлекетинин аталышынан эле баштап изилдеп көрсөк, пак [пæк] же [пæкиза] деген сөздү кыргыз тилинин түштүк диалектисинен азыр деле уксак болот. Таза келин (үй-ичин, короону таза туткан келинди) “пæкиза келин” деп коюшат.

Таза, иреттүү короону “пæкиза коргон” деп коюшат. Өзүн таза, тыкан алып жүргөн баланы “пæкиза бала” дешет.

Ошондой эле “Балык жесең пæк болосуң” деген сөз бар. Бул деген балыктын эти тазалайт деген мааниде айтылган.

Стан (-*stān*) деген суффикс парси тилинде “жер” дегенди түшүндүрөт.

Пакистандын мамлекеттик тили - урду тили. Бул тил Пакистандын негизги калкынын эне тили болуп саналат. Бизнес чөйрөсүндө, эл агартууда жана административдик иш-чаралар учурунда англис тили эл аралык тил катары кеңири колдонулат.

Урду тили Индиянын да негизги адабий тилдеринин бири болуп. Тилдердин индоевропалык бүлөсүнүн индиялык группасына кирет. Генетикасы жана түзүлүшү жагынан хинди тилинин бир түрү.

Пакистандын жакынкы коңшусу Индиянын тилдерине кайрылып кетсек, 2002-жылдын каттоосуна таянганда, бул өлкөдө 22 тил официалдуу тил катары колдонулуп келет. Алардын ичинде Пакистандын мамлекеттик тили- урду тили да бар. Индиянын ар кайсы тарабында дагы деле ар түрдүү тилдер көп. Айта кетсек, жаңы тилдер да бар. М: хинди тили менен англис тилинин кошулганынан хинглиш тили пайда болгон, ал эми урду тили менен хинди тилдеринин кошулуусунан хиндустани тили пайда болду.

Пакистандан келген студенттер менен Индиядан келген студенттердин тил өзгөчөлүктөрү дээрлик окшош экендиги тууралуу тарыхый маалыматтарды чогулттук. Демек, алардын биздин кыргыз тилин кабыл алуусу бирдей экендигине ынандык.

Пакистандан жана Индиядан келген студенттердин баары араб тамгаларын колдонуп жазышат, кээде гана санскрит колдонгон студенттер болушу ыктымал.

Пакистандын мамлекеттик тили болгон урду тили, ошондой эле пенжаби, синди, кашмир тилдери Индияда официалдуу тилдер катары саналат экен, демек, бул жерде жогорудагы тилдерди алып жүрүүчүлөр менен тыгыз, терең байланыш бар экендигине күбө болдук. Урду-азыркы Индиянын жаңы индиялык тилдеринин ичинен бирден- бир эң керектүү тилдеринин бири. Түндүк Индиянын дээрлик баары, Деканда жана туштүк Индияда (150млн.дон ашык) ушул тилде сүйлөшөт. Урду деген сөздүн мааниси орусча “орда”, кыргызча “ордо” деген мааниде. Башында бул сөз мусулман жеңүүчүлөрүнүн лагерлеринин аталыштары болгон, алар соода борборлору болгон. Кийинчерээк бул соода борборлорунун тили катары колдонулуп келген. Бул лагерлер –базар деп аталган. Бул жерде негизинен парси тилинде сүйлөгөн мусулмандар жана хинди тилинде сүйлөгөн индулар болгондуктан, хинди тилинде сүйлөгөндөр араб-парси тилинин көптөгөн элементтерин кабыл алды. Мусулмандардын бийлигинин жайылышынан улам урду тили сооданын, аскердин жана административдик тил катары бүткүл Индияга тарап, жана анын (*lingua franca*) тили болуп калган. Бул тилди кээде хиндустани тили да деп коюшат. Өзүнүн адабий өнүгүүсүнүн башында [XIII—XVI вв.] ушул өлкөнү басып алган Декандын мусулмандары урду тилинде сүйлөшкөн. XVII кылымда бул тил бара-бара адабий парси тилинде гана сүйлөгөн Түндүк Индиянын мусулмандарына тарап кетти.

Азыркы учурда урду тили бүткүл индиялык мусулмандардын адабий тили болуп эсептелет жана алар араб шрифтин колдонушат, бирок бул шрифттердин жарымы перси жазуусунан алынса, кээ бирлери атайын урду тилинин спецификалык тыбыштарын берүү үчүн түзүлгөн.

Парси тили менен хинди тилдеринен кайчылашып келип чыккандыктан, адабий урду тили өзүнчө эң жогорку оригиналдуу кубулуш катары эсептелинет. Бул тилдерди алып жүрүүчүлөрдүн баары мусулман болгондуктан жана ошондой эле араб алфавитин колдонгондугуна караганда, биздин Кыргызстандын түштүгүндөгү кыргыздар менен тилдик окшоштуктары бар экендигин байкаса болот. Себеби, кыргыздар деле араб тилин 1917-жылга чейин колдонуп келишкен. Бирок, араб тилинен кирген сөздөр көбүнчөсү азыр деле Кыргызстандын түштүгүндө негедир басымдуулук кылат. Бул маселенин изилдөөгө дагы кайрылабыз.

Демек, Пакистан менен Индиядан келген студенттерге кыргыз тилин үйрөтүүдө 1-сабактан баштап окшош сөздөрдү колдонсок, алардын кабыл алуусу бат болот жана тилдик компетенциясынын өнүгүүсүнө жакшы шарт түзүлөт. Мисалы: алфавиттин А тамгасын өткөндө “асман” деген сөздү колдонсок болот, себеби алар да асманды “асман” деп аташат жана маанисин асман катары түшүнүшөт;

Ж тамгасын тааныштырганда “жигар” деген сөздү колдонсок болот, себеби бул адамдын ички органынын бири-боор болуп эсептелет. Бул сөз түштүктө кеңири колдонулат. Жакындарын жоготкондо түндүк кыргыздар “бир боорум” деп өкүрүшөт. Ал эми түштүктө (анын ичинен Баткен облусунда) “жигарим” деп өкүрүшөт. Бул өтмө маанисинде. Студенттер да бул сөздү адамдын ички органы –боор катары түшүнүшөт.

Пакистандык жана индиялык студенттерге кыргыз тилин үйрөтүүдө жакшы саамалыктар бар экенине ынанып, аны андан ары өркүндөтүү аракеттери жасалмакчы. Аларга адистешип жаткан кесиби боюнча кыргыз тилин туура колдонуу аркылуу өз оюн башкаларга эркин, так, таамай жана таасирдүү жеткире билүүсүн, кесипке ылайык ар кандай тексттер менен иштөөдө (окуу, жазуу жана угуу, сүйлөө) сөз байлыгынын лексикалык минимумун иштеп чыгуусуна жетишүү иштери жасала бермекчи.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

1. **Баранников А.П.** *Хиндустани (урду и хинди); Ленинградский восточный институт 1934; с.4-7*
2. **Белокреницкий В. Я., Москаленко В. Н.** *История Пакистана. XX век. — М. : Крафт, 2008.*
3. **Дымишиц З. М.,** *Язык урду, М., 1962;*
4. **Зограф Г. А.,** *Языки Индии, Пакистана, Цейлона и Непала, М., 1960;*
5. **Зограф Г. А.,** *Хиндустани на рубеже XVIII и XIX вв., М., 1961;*
6. **Сыдыкбаева М.М.** / *Кыргыз тилин ЖОЖдордо экинчи тил катары окутуунун лингводидактикалык негиздер /Монография. Б; 2016, 238 б.*
7. **Сыдыкбаева М.М., Джалилова Б.Т, Абдыбекова Н. А.** *Кыргыз тили/ Медицина адистиктеринде билим алып жатышкан чет өлкөлүк студенттер үчүн окуу куралы/Б.; 2019, 227б.*
8. **Чыманов ж.А. / Чыманов, Ж.А.** *Кыргыз тили: Окутуу методдору .; Бишкек , 2007, 97 б,*